

שדמות ורוח

מחוות הוקרה וידידות לאברהם שפירא

עורכים

אביהו זכאי, פול מנדס-פלור וזאב גריס

שדמות ורוח

מחוות הוקרה וידידות לאברהם שפירא

עורכים

אביהו זכאי • פול מנדס-פלור • זאב גריס

כרמל • ירושלים

Fields in the Wind

A Tribute to Avraham Shapira, in Friendship and Appreciation

Editors

Avihu Zakaki • Paul Mendes-Flohr • Zeev Gries

עריכה לשונית

שלומית אביאסף

ספר זה יצא לאור בעזרתם הנדיבה של הארגונים והמוסדות הבאים:
קיבוץ יזרעאל, התנועה הקיבוצית, הסמינר היהודי תיאולוגי (Jewish Theological
Seminary) בארה"ב, המכון ליהדות מתקדמת (HUC), ירושלים, בית הספר לדתות
(Divinity School), אוניברסיטת שיקגו, מכון ליאו בק, ירושלים
ומכון קרן קיימת לישראל לתולדות הציונות וההתיישבות

מסת"ב 4-506-540-965-978

© כל הזכויות שמורות לכותבי המאמרים ולהוצאת כרמל
ת"ד 43092, ירושלים 9143002
טל' 02-6540578 ; פקס' 02-6511650
דוא"ל: books@carmelph.co.il; אינטרנט: www.carmelph.co.il
תשע"ה / 2015
Printed in Israel

תוכן העניינים

9.....אביהו זכאי ופול מנדס־פלור : הקדמה

אינטלקטואל כסוכן תרבות

15.....אברהם שפירא (פצ'י) – תולדות חיים

יניב שפירא (ערך) וזאב גריס (הוסיף והשלים) :

18.....חריש מתמשך בשדות הרוח

35.....אברהם שפירא : דברים בטקס היברו יוניון קולג' (7.11.2013)

37.....איריס שפירא : צילומים

42.....מוקי צור : אוצר הרוח

52.....זאב גריס : אברהם שפירא (פצ'י) : אינטלקטואל כסוכן תרבות

משפחה

59.....יונת שפירא : [יָד נוֹשֶׁמֶת, פְּתוּחָה, פְּרוּשָׁה]

60.....יניב שפירא : תורת אב

67.....סיון שפירא : ציורים

זר שירים לאברהם

77.....רבקה מרים : ולפעמים מתחפשת הרוח לעפר

78.....רעות גורדון : [מְשִׁיב הַרוּחַ הַנוֹשֶׁבֶת מֵהַעֲמָק אֶל הַהָר וְהַשְּׂפֵלָה]

79.....אסי פרבר : פֶּאן מְקוּמָם

80.....[בְּמְקוֹמוֹ שֶׁל הַדָּק הַזֶּה]

81.....[דְּבָרִים מְשֻׁתָּנִים וְהוֹלְכִים]

83.....יוסי עבאדי : מְתַקֵּט בְּחֵן עִם "עֵת־מוֹל"

85.....עֲגוּרָן שְׁלִי

	צביה ולדן : אב אחד ושתי אמהות :
87	אבך-עם, שרה השרוטה והגר הגרושה
89	שלום רצבי : שירים
95	ריטה מנדס-פלור : צילומים
101	עמירה ערן : סגורים מעשה ידיך
102	אגי משעול : "לא היו נפגעים"
103	לכתוב
104	אורה ערמוני : השבר הסורי-אפריקאי
105	נוצה על הכרית
106	שובו של אודיסאוס
107	שלא ככתוב
	אליעז כהן :
108	מזמור לתשליך של יום חול בים הגדול (מתוך פואמה בכתובים)

החלום והמעשה הציוני

	איה לוריא : דיוקנאות אחד-העם :
113	דמותו של איש הרוח, פניה של זהות לאומית יהודית
128	אביהו זכאי : מסדה – "ספר דור ויצירה אישית מושלמת כאחת"
	פול מנדס-פלור : המנדרנים של ירושלים :
154	מהאוניברסיטה העברית לקיבוץ יזרעאל
165	אסף ענברי : בשורתו הציונית של גרשם שלום

קיבוץ ובכואותיו

181	אריה (בודה) בודנהיימר : אלכס
190	סיון ליפשיץ : לחלום, לשיר
196	נסים קלדרון : פתיחה לביוגרפיה של מאיר אריאל
	זאב גריס : למה חשבנו שזה היה גן עדן ?
204	הרהורים על תנועת הנוער החלוצית ועל הקיבוץ

הדר גר: ציורים 221

שיח לוחמים

מור לושי: שיח לוחמים: התבוננות מחודשת – פרספקטיבה רב־דורית 231
רחל ליבנה פרוידנטל: שיח לוחמים כתחנה ראשונה במסע חניכה נמשך:
סולידריות קבוצתית מול חובת האינטלקטואל – מדרש אישי 234

תרבות ומורשת יהודית

נעמה שקד: לבוא אל המשנה 245
בארי צימרמן: פשוטו של מדרש 248
יאיר זקוביץ: "האלף לך שלמה" (שיר השירים ח, יב):
לתולדות המסורת על אלף נשות שלמה 253
יעקב שביט: "אין כל דור ודור שאין בו אונקיה
מחטאו של עגל" – מדרש פרוידיאני 262
צפי זבה־אלרן: "אנא חרותא" –
אגדת חז"ל ודיוקנה של יהדות מקומית 268
אדמיאל קוסמן: מעמדו של הקטן בהלכה:
השתלשלות התפיסות ההלכתיות מספרות חז"ל
לתפיסות ההלכה בתקופה המודרנית: מתווה כללי 283
יונתן בשיא: על החמלה וההשגחה 297
יונה ארזי ורוחמה וייס: נאמנים ומתבוללים – פערים בין הלכה למעשה
בעולמם של חכמי התלמוד הבבלי – עיון בכמה מקרי בוחן 308
חביבה פדיה: זמן מעגלי וזמן קווי:
האם הגדולה והאם הקטנה, השכינה; בין חוג הרמב"ן לחוג הזוהר 320
יריב בן אהרון: קריעת ים סוף ונחשון בן עמינדב
בספר שמות, במדרשי התנאים ובכתבי החלוצים 336
אביעד הכהן: "ואתם ידעתם את נפש הגר" –
על היחס הראוי לפליטים ומבקשי מקלט בעולמה של יהדות 367

- הרב פרופ' דוד גולינקין: מה אומרת ההלכה על רצח הנער
 376 מוחמד אברחדייר ועל התקפות אחרות על ערבים חפים מפשע?
- 383 מיריק שניר: אוריינות
- 399 ברברה גולדשמיט: ציורים

שירה וספרות עולם

- מנחם בן שלום: הערות נוספות לזיקתו של השיר
 407 "אשרי הזורעים" לברית החדשה
- ציפי לוי בירון: אידיאליזם רוחני ושרידי זיכרון משפחתי
 424 כשקיעי זהות יהודית ביצירתה של נטליה גינצבורג
- הארי מארטינסון: צרור מזמורים מתוך הפואמה אניארה
 437 (תרגמה מן השוודית גלית חזן-רוקם)
- 445 רשימת המשתתפים

אביהו זכאי ופול מנדס-פלור

הקדמה

אברהם שפירא (פצ"י) הוא חבר קיבוץ יזרעאל משך כששים שנה. בד בבד עם עבודתו בדיר ובמטעים ביזרעאל ייסד פצ"י את הרבעון שדמות וערך אותו עשר שנים רצופות. הוא היה הרוח החיה, יחד עם עמוס עוז שהיה אז חבר קיבוץ חולדה, בחבורה שיזמה את "שיח לוחמים", והיה העורך של קובץ זה. מאז ראשית שנות השבעים היה אדריכל הקשרים בין איחוד הקבוצות והקיבוצים לבין היהדות הקונסרבטיבית בצפון אמריקה, על מוסדות ההשכלה והחינוך שלה. כמו כן היה חבר מערכת ספריית "אופקים" בהוצאת עם עובד מאז ייסודה בשנת 1968.

פצ"י פעל ועדיין פועל נמרצות בתחומי רוח ויצירה מגוונים זה למעלה משלושים וחמש שנים. הוא היה אחד משלושת המייסדים של המדרשה ללימודי יהדות באורנים – המכללה האקדמית לחינוך של התנועה הקיבוצית ואוניברסיטת חיפה. מדרשה זו, שנוסדה ב־1975 ביוזמת פצ"י יחד עם מאיר איילי, מבטאת את עקרונות השקפת עולמו המנחים את פעילותו הציבורית והחינוכית הענפה עד עצם היום הזה. יסודם בהבנה, שמורשת היהדות, שהייתה בעבר בבחינת גירסא דינקותא של אבות המעשה והתרבות של הציונות החילונית, שוב איננה כך ביחס לילדיהם. בני התרבות הישראלית החילונית איבדו את הקשר עם מקורות היהדות שפעמו והזינו את התרבות היהודית החילונית בערש לידתה. תעודתו הגדולה של פצ"י הייתה לחדש קשר תרבותי ורעיוני רב חשיבות, וכך להביא להכרת המורשת היהודית ולקיים עמה דיאלוג פורה ומפרה. הנתק ממקורות המורשת היהודית הביא לדעתו להתדלדלות התרבות הישראלית הן מצד התכנים שבהם היא עוסקת והן מצד המרחב והאופק הרוחני שבהם היא פועלת. זאת ועוד, הריחוק מהטקסטים ומההגות של המסורת היהודית הוביל בעקבותיו לניכור מהיהדות המסורתית הן בארץ והן בתפוצות.

גם מפעלותיו האחרים של פצ"י באו לתקן ולשנות מצב זה. את ההוראה שלו באוניברסיטת תל-אביב, כפרופסור למחשבת ישראל ולהיסטוריה יהודית, הנחתה תחושה עמוקה של שליחות להאיר ולגלות לבני הדור החדש את מיגוון אוצרותיה ופשר משמעויותיה של התרבות היהודית. זאת ועוד, כמורה, כעורך-מיילד וכסוכן תרבות שאף פצ"י להפגיש את הציבור הישראלי גם עם פרי עטם של הוגים יהודים חשובים בני זמננו. הוא כינס וערך, בין השאר, כתבים של גרשם שלום, עוד בחייו, ולאחר מותו ב־1982 הוטלה עליו האחריות ל"מפעל כתבי גרשם שלום" בהוצאת עם עובד. הוא ייסד את ספריית "ארון ספרים יהודי" ב־1991, אף הוא בהוצאת עם עובד, ובמערכת הספרייה עבדו לצדו אישים מרכזיים במדעי היהדות בישראל

ובארצות-הברית. כמו כן הוא היה ועדיין חבר פעיל במערכת הסדרה על שם הילל בן חיים בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

פצ'י עצמו חיבר ספרים ומחקרים רבים וחשובים, אך בדרך כלל נהג להצניע עצמו מאחורי חוקרים, הוגים, סופרים ומשוררים, שעודד אותם וסייע להם ללא לאות להביא את דבריהם לדפוס.

לכל אחד ואחד יש פצ'י משלו, רע וידיד רוחני חשוב, אשר הפרה את יצירתו וסייע לו רבות. גם לכל אחד מאיתנו, עורכי הספר הזה, יש פצ'י שלו. פול פגש את פצ'י מיד לאחר עלייתו ארצה ותחילת עבודתו באוניברסיטה העברית, וכמו במקרים רבים אחרים כשמדובר בפצ'י, נרקם במהרה קשר רוחני עמוק ופורה בין השניים, והוא מתמיד ועומד עד עצם היום הזה. הוא הדין ביחס לאביהו זכאי, אשר החל לפרסם את ראשית דבריו בחוברות שדמות, בעת שפצ'י העורך חיפש קולות צעירים ומקוריים מבני התנועה הקיבוצית עבור במה זו. שנינו כאחד אסירי תודה לו על שהביא אותנו בקהל שותפיו הרוחניים וסייע רבות ליצירתנו ולעבודתנו המדעית והחינוכית. מתוך רגש עמוק של תודה והוקרה אנו מתכבדים להגיש לפצ'י את ספר היובל לכבודו.

אמנם לכל אחד יש פצ'י "שלו", אך לכלל חוג חבריו, מוקיריו וידידיו, יש גם פצ'י משותף אחד, כפי שניתן לראות משורת התורמים הנכבדה – מבוגרים וצעירים, אמנים, סופרים ומלומדים – לספר היובל המוגש בזאת. דומה שלא היה מפעל רוחני כה חובק עולמות ורב אופקים כמו מפעל זה של פצ'י, אשר חבורה זו ועוד רבים אחרים מעידים עליו. שעה שערכנו את הספר שאלנו את עצמנו מה הניע את האדם הצעיר יליד חיפה וחבר קיבוץ יזרעאל, להקדיש את כולו וללא כל מתום לטיפוח הקריירות של כה רבים, לצד טיפוח קריירה אישית מפוארת משל עצמו. צריך רק לציין את הנסיעות הרבות והשעות האינסופיות שבילה בכבישים, אשר הובילו אותו לפגישות בכל רחבי הארץ, לא רק בעקבות ענייניו שלו אלא גם, ואולי בעיקר, בכדי ללמד, להדריך ולסייע לאחרים. אלטרואיזם ודאי יש בכך ללא כל ספק, אך אולי יותר מכל דבר אחר נמצאת כאן תודעת שליחות חברתית גדולה ותעודה רוחנית עמוקה. מהו המעיין הרוחני שמפכה בו זה עשרות בשנים, מהי השליחות הגדולה שנטל והעמיס כמעט לבדו על עצמו? אלה הן שאלות שרק פצ'י עצמו יוכל להשיב עליהן. אך דומה שהדברים הכלולים בספר זה מלמדים רבות על אופק הציפיות ומרחב הניסיון הרוחני שלו.

עריכת הספר הייתה קלה להפליא ונעשתה בנועם רב. לא קשה היה לאתר את הכותבים – כולם כאחד חבים רבות לפצ'י בביוגרפיה הרוחנית והאינטלקטואלית שלהם – שנענו בשמחה לתרום דברים לספר. ככל שהשמועה הלכה והתפשטה, כך גם עלה מספר האנשים שביקשו אף הם לתרום מיצירתם. לצערנו לא יכולנו לכלול את כולם מחמת מסגרת תקציבית קשוחה, ולכן נאלצנו לעמוד בפרץ. הנה שוב עדות ברורה למיגוון הקשרים הרוחניים הגדול והמסועף שפצ'י קיים, מקיים, ובוודאי עוד ימשיך לקיים בעתיד.

הביוגרפיה האינטלקטואלית המרשימה והמיוחדת של פצ"י היא למעשה ביוגרפיה רוחנית של דור שלם אשר הבשיל לבגרות לאחר מלחמת ששת הימים. עדות ישירה וגלויה לשלל המפעלים הרוחניים החשובים שפצ"י נטל ונוטל בהם חלק, ניתן לראות בקורות חייו המצורפות כאן. האיש הצעיר, אשר יצא בשנת 1955 עם גרעין "כנרות" של התנועה המאוחדת להגשמה בקבוצת יזרעאל, יצר מפעל רוחני גדול אשר החל בעריכת כתב העת שדמות ונמשך עד עצם היום הזה. זו הסיבה שנתנו לספר יובל זה את השם "שדמות ורוח", ברוח מאמרו הנודע של א"ד גורדון "האדם והטבע", הוגה דעות אשר השפיע רבות על פצ"י ואשר לו הקדיש מחקר חשוב. שם זה מבטא אולי יותר מכל את הקשר הסגולי והמיוחד בחייו ובהגותו של פצ"י בין הטבע לרוח, בין קיבוץ והגות. אך פצ"י לא היה לבד בכל המפעלים הללו. לידו הייתה ונמצאת תמיד איריס, "חברה ושותפת חיים מאירה" כדבריו.

אך לא ניתן לו לפצ"י, ואף הוא לא יכול היה להרשות לעצמו, לעסוק בענייני רוח בלבד. השקפתו המדינית והחברתית מוצקה ומבוססת. בדבריו הרגל קבלת תואר דוקטור לשם כבוד מטעם בית המדרש לרבנים והמכון למדעי היהדות של ההיברו יוניון קולג', התנועה ליהדות מתקדמת, בירושלים בשנת 2013, התייחס "לחברתנו המדורדרת" ו"לאופק הסתום של [אלה] הקרויים מנהיגינו, אלה שליד הגה השלטון". היות איש רוח, כך מאמין פצ"י, אין פירושו להיות אפוליטי וא-חברתי. ההיפך הוא הנכון. היות אדם איש רוח מחייב מניה וביה להיות מעורב מדינית וחברתית בחברה שבה הוא חי. וכך הוא הוכיח בשער ובגלוי בנאומו זה את המציאות בארץ, מציאות של למעלה מארבעים שנה שבה נמצאת מדינת ישראל ב"הוויית עם כובש וצבא כובש על השלוחות הסרטניות שבתוך תוכם". ובהתייחסו ישירות וגלויות לאכסניה המכובדת שבה דיבר, העלה פצ"י על נס את "התנועה ליהדות מתקדמת" כמופת "לפלורליזם דתי, לסובלנות, להומניזם דתי-מוסרי, למאבק בהדרת נשים ולמען מתן זכות שווה לכל נברא ונבראת בצלם".

בדברים אלה מהדהדת הרוח של הקובץ שיח לוחמים, הכולל שיחות המבטאות את לבטי וייסורי מצפונם של לוחמים חברי קיבוץ צעירים בעקבות מלחמת ששת הימים. בהקדמה לקובץ זה מצטט פצ"י את יוסף חיים ברנר: "שאל, בן אדם, שאל לנתיבות עולם, אי הדרך, אי?" שאלה זו היא לזו השליחות הגדולה והתעודה החשובה שפצ"י נטל על עצמו והמורשת הרוחנית-מוסרית שלו.

הרשו לנו לציין בסוף את עבודתה המסורה של שלומית אביאסף בעריכתם של המאמרים. עבודה חשובה שהיא נטלה על עצמה ועסקה בה במסירות וללא לאות. הרשו לנו לציין גם את תרומתו החשובה ביותר של חזי ועקנין מהוצאת כרמל, איש מקצוע אמיתי, אשר הבין את חשיבותו, ייחודו ומשמעותו של ספר הוקרה זה. לא רק שחזי נטל על עצמו ברצון את הפקת הספר והשקיע בו את כל מאוהו, אלא שאנו אף חבים לו רבות, גדולות ונצורות, על התוצאה המרשימה ועל המהירות שבה הביא לפרסום הספר.